

О. В. Лисодєд, к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, старший науковий співробітник відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого законодавства Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

**УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ
ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: НОВЕЛИ
ЗАКОНУ УКРАЇНИ ВІД 7 ВЕРЕСНЯ 2016 Р. № 1492-VIII**

Останнім часом із боку різних суб'єктів правового регулювання приділяється суттєва увага покращенню і розширенню правового статусу

засуджених, особливо засуджених до позбавлення волі. Певні корективи у цей процес уніс і Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» від 7 вересня 2016 р. №1 492-VIII. Зокрема, в ньому йдеться про засуджених до позбавлення волі на певний строк:

1) нарешті, зняті обмеження щодо витрачання засудженими до позбавлення волі особистих грошових коштів. Нагадаємо, що ще з радянських часів засуджені до позбавлення волі мали право витратити на місяць чітко унормовану суму грошових коштів, яка залежала від виду установи виконання покарань і встановленого у ній режиму відбування покарань, поведінки засудженого під час відбування покарання, стану здоров'я засудженого, виконання покладеного на нього у той час обов'язку працювати. Спочатку ця сума визначалась у карбованцях, а потім у 90-х роках ХХ ст. із-за постійної інфляції вона була прив'язана до мінімальної заробітної плати. Зокрема, ст. 38 ВТК України встановлювала, що засудженим дозволяється витратити на місяць (і тільки для купівлі продуктів харчування і предметів першої потреби) гроші у сумі: у виправно-трудових колоніях загального режиму – до ста відсотків мінімального розміру заробітної плати, посиленого режиму – до дев'яноста відсотків, суворого режиму – до вісімдесяти відсотків, особливого режиму – до сімдесяти відсотків; у виховно-трудових колоніях – до ста відсотків; у тюрмах на загальному режимі – до п'ятдесяти відсотків, на суворому режимі – до тридцяти відсотків. При цьому засуджений мав право витратити у цих межах тільки гроші, що зароблені в установі виконання покарань. Якщо засуджений не працював навіть з незалежних від нього підстав, витратити кошти законодавство йому не дозволяло. Хоча ці положення ні в якій мірі не відповідали міжнародним стандартам поводження із засудженими, проте у подальшому вони майже дослівно були перенесені у КВК України.

Наразі встановлюється, що засуджені до позбавлення волі мають право придбавати за безготівковим розрахунком продукти харчування, одяг, взуття, білизну та предмети першої потреби на гроші, зароблені в колоніях, одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу без обмеження їх обсягу (ч. 1 ст. 108, ч. 1 ст. 143 КВК України). У зв'язку із цим із ч. 1 ст. 130 КВК України виключений такий захід заохочення, як дозвіл додатково витратити гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби в сумі до п'ятнадцяти відсотків мінімального розміру заробітної плати, а зі статей 130–140, ч. 2 ст. 143, ч. 6 ст. 151 КВК

України – право на додаткове витрачання грошей, що надавалося тільки при сумлінній поведінці і ставленні до праці та ще й після відбуття певного строку покарання;

2) закріплений на рівні закону механізм реалізації права засуджених на телефонні розмови. Зазначимо, що можливість вести телефонні розмови з установ виконання покарань з'явилась у засуджених до позбавлення волі вперше в 1994 р. після прийняття Закону України від 27 липня 1994 р. № 137/94-ВР. Цим Законом ст. 39 ВТК України була доповнена положенням, що засудженим один раз у 3 місяці за наявності технічних можливостей надається право на одну платну телефонну розмову тривалістю 15 хвилин під контролем адміністрації. Подібне положення було перенесено й у початкову редакцію ч. 5 ст. 110 КВК України, де встановлювалося, що засудженим надається право на чотири телефонні розмови протягом року тривалістю до 15 хвилин кожна під контролем адміністрації.

Законом України від 21 січня 2010 р. № 1 828-VI ч. 5 ст. 110 КВК України була викладена в новій редакції, і засуджені до позбавлення волі отримали право на телефонні розмови без обмеження їх кількості. А Закон України від 7 вересня 2016 р. № 1 492-VIII додатково встановив, що телефонні розмови проводяться протягом дня у вільний від роботи час та поза часом, передбаченим для приймання їжі та безперервного сну, а за необхідності та за погодженням з адміністрацією – у будь-який час (абз. 2 ч. 5 ст. 110 КВК України);

3) упорядковуються проблеми, що виникли під час реалізації засудженими до позбавлення волі права на користування мережею Інтернет, яке було надане засудженим до позбавлення волі Законом України від 8 квітня 2014 р. № 1 186-VII. Зокрема, на рівні закону, а не інструкції, встановлюється, що засуджені користуються мережею Інтернет під контролем адміністрації. Їм дозволяється створювати електронні поштові скриньки і користуватися ними, але адміністрація установи виконання покарань може ознайомлюватися зі змістом вхідних та вихідних повідомлень у разі, якщо це необхідно з огляду на індивідуальні ризики окремих засуджених. Засудженим забороняється реєструватися на веб-сайтах, формувати будь-які бази даних, накопичувальні диски, відвідувати сайти соціальних мереж, сайти, що пропагують жорстокість, насильство тощо (ч. 7 ст. 110 КВК України);

4) закріплене Законом України від 8 квітня 2014 р. № 1 186-VII, врешті-решт, право, а не обов'язок засуджених працювати доповнюється нормою

про укладення строкового трудового договору між засудженим і виправною колонією чи слідчим ізолятором, але із застереженням, що праця засуджених до позбавлення волі регулюється законодавством про працю з особливостями, встановленими КВК України (ч. 1 ст. 118 КВК України). Установлюється, що не тільки час початку та закінчення роботи (зміни), а й місце та вид роботи визначаються адміністрацією колонії (ч. 1 ст. 119 КВК України);

5) у ч. 2 ст. 120 КВК України вказується, що на особовий рахунок засуджених, які залучаються до суспільно корисної оплачуваної праці, зараховується незалежно від усіх відрахувань не менш як п'ятдесят відсотків нарахованого їм місячного заробітку (за початковою редакцією ст. 120 – п'ятнадцять відсотків, з 2014 р. – не менш як двадцять п'ять відсотків);

6) із відшкодування витрат на утримання засуджених виключено вартість харчування, взуття, одягу, білизни, спецодягу та спецхарчування (за початковою редакцією ч. 1 ст. 121 КВК України не відшкодовувалася тільки вартість спецодягу та спецхарчування). Тобто ці витрати, нарешті, поклада на себе держава (у початковій редакції ст. 121 КВК України дозволялося вартість комунально-побутових та інших наданих послуг утримувати з коштів, що знаходилися на особових рахунках засуджених, а у разі їх відсутності – навіть пред'являти позов через суд);

7) у новій редакції викладається ст. 122 КВК України, в якій, зокрема, зазначається, що засуджені до позбавлення волі, залучені до суспільно корисної оплачуваної праці за строковим трудовим договором, підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню та мають право на загальних підставах на призначення та отримання пенсії за віком, по інвалідності, у зв'язку з утратою годувальника та в інших випадках, передбачених законодавством про пенсійне забезпечення. Установлюється, що пенсії засудженим за наявності відповідного права призначаються територіальними органами Пенсійного фонду України за місцем відбування покарання, їх виплата здійснюється на рахунок установи за місцем відбування покарання. Із пенсій засуджених відшкодовуються витрати на їх утримання в установах виконання покарань, але не менш як п'ятдесят відсотків пенсії зараховується установою за місцем відбування покарання на особовий рахунок засудженого.

Певні корективи Закон України від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII уніс й у правовий статус засуджених до довічного позбавлення волі. Зокрема:

1) засудженим до довічного позбавлення волі теж надається право витратити для придбання продуктів харчування, одягу, взуття, білизни та

предметів першої потреби гроші, зароблені у виправній колонії, одержані за переказами, за рахунок пенсії та іншого доходу без обмеження їх обсягу (ч. 5 ст. 151 КВК України);

2) засудженим до довічного позбавлення волі збільшили кількість тривалих побачень – одне побачення раз у два місяці (ч. 5 ст. 151 КВК України). Нагадаємо, що за початковою редакцією ст. 151 КВК України одержання засудженими до довічного позбавлення волі тривалих побачень узагалі не передбачалося, надавалися тільки короткострокові побачення один раз на шість місяців. За Законом України від 21 січня 2010 р. № 1 828-VI одержання короткострокових побачень було дозволено вже один раз на три місяці, а за Законом України від 8 квітня 2014 р. № 1186-VII дозволили й короткострокові (один раз на місяць), й тривалі (один раз на три місяці) побачення. Наразі засуджені до довічного позбавлення волі мають таку саму кількість побачень, як й інші засуджені, що відбувають покарання у дільницях ресоціалізації колоній максимального рівня безпеки.

Реалізація вказаних новел, безумовно, згодом поліпшить життя засуджених до позбавлення волі в установах виконання покарань, надасть їм більше можливостей спілкування із зовнішнім світом, покращить процес їх ресоціалізації та реінтеграції у суспільство. Але низка проблем щодо приведення правового статусу засуджених до позбавлення волі у відповідність до Конституції України (право на відпустку, отримання кореспонденції тощо) та міжнародних стандартів поведження із засудженими ще залишається, і вони потребують свого вирішення.